तिं क्रियाप्रधानमाख्यातं क्रियापार्थास्तच्चेन्नपत्वेऽपि एकवचनं भवति कौन्तेयि कस्मात् तेन पच्यतो रूपं पचन्ति रूपमि
साद्दिरूपप्रथमैव विभक्तिरन्तरागमप्राप्तेरिता हुं पचपेमादि योगे मतिहि तो पाप्यस्तोत्रिन त्व स तौव वं तो कार
एवं पचतिक स्मि माद्विपिको थेव भाषा सुपः स्त्रे सपदृति कष्टेऽन्ते षष्ठ्यन्तसर्व प्रत्यये नेस्त कै: सर्व तादृशि प्रतिन
म० पकल्प्यते। तत्त्वपक्षेपि सौत्रस्य उरस्ताछ्र स्यविवरणं तत्समानार्थे तथापि तच्चोगे षष्ठी न प्रवर्तते अन्यादादि ति स्त्रैसं
२१६ वृत्तरपदस्याद्दिकुराद् तेपि षष्ठ्यन्तसर्वप्रत्ययेनेत्येतद्बाधनार्थं पचम्य्यादरामिति सि ठं नपित्वं माकृ प्रत्यकुवायामा
द्दि स्वरादुरुत्वात् कारिकां पाठ उरत्ताव पिउरस्ताछब्दः प्रठमः अत स्वस्त्वं नादिति तद्युक्ति हिरत्तेन भंत्वो व्याख्यातास्त
लो दूपिपं चमी प्रवंभक्तंसवंत प्रहृतित्वेनाश्रितेस्य पूर्वति पचमुप्राचोगेयंव्याचक्षाणे नृत्कं स्तवं नादिति स प्रोपे पंचमीति
नद्भासात्तेन द्दिहरद्दत्तेन का शिकायं का नीतेत्येवं सर्वत्र धानेपंचैव प्रत्यस्य स्फुटत्वात् प्रागेवे ति सोत्र स्तु शब्दो अवधार
णेवर्तते इति भावः तेन बहुत्रेव विकल्प तेन तु पूर्वत्वं अन्यथा प्राकृत्वं विकल्पेते वहु व्यरः स्यात् भाष्यकारस्त्वाह अत्र शब्दस्य
नेदं फलं तथा हि तु हृष्टि तो न्यत रस्यामित्यादौ प्रत्यय स्व विकल्पते प्रधानत्वात् न तु पर त्वम् प्रगात्वात् गुणानां च परार्थत्वा प्र०
दिति न्यायात् तद्दृष्टिहापि विभाषाग्रहणे न बहुत्रेव संभस्यते न उरस्तादित्येतत् किंत्वं वधारणार्थस्त्वतु शब्दस्ये हान्न देव प्रयो २१६
जन तं पुरस्तादेव सर्वथा स्यात् नैव हि तन्संख्येऽपि प्राकृत प्रयोपतेः प्रकृत्वा व्याप्यायेद येते स्व स्तः प्रयोगाच्च मा

तथा च पक्षे

स्वयोरपि निवृत्तिः अलौकिके वाक्ये प्रागेव तयोः प्रवृत्तिरिति तत्वे गुणानुप्रवर्तनेनेहेपि तद्विप्रत्ययलक्षणाधीत्यात। छांदसमपि
तु रितिसूत्रे रांवि छवद्दित्यतिदेशेन लोके वुप्रयोक्षमत्वादि हियेन्यत्वं प्रत्यस्यस्यथः अज्ञादीइत्यनुवर्तनं सामर्थ्याविव
रिणस्यते इत्याह अजादेरिति स्यादात। स्वंतु अरस्य इपस्तन् अ्ता कारादेशः स्यात् वहस्य च स्वरूपस्येहग्रहणं न तु
वृद्धिर्यस्याचामादिरितिपरिभाषितस्याख्यानानंतरस्य प्रियस्यपि रेति वर्णादेशोपि पक्षे भवतिन वतस्येमतिवि
सावकाशत्वात् वृद्धशब्दादिमानिचो आम्नातं सर्व चेहै वृद्धस्य वार्थे श्चेति सूत्र पितृमुचितं स्यौहाहि वृद्धग्रहणं नकर्त
व्यमिति लाघवं सलद्दोरा। पर ग्रहणं पवि छो हसि छ इत्यत्र पूर्व परगादेलौ यो माभूदिति पूर्वग्रहणं तु स्यष्ठार्थे परास्मि
न्नल्वे सामप्यानस्य वैसेवग्रहणा लाभात् स्याछि वद्दिति॥ ननु न्नवश्मोऽज्ञा इत्येवसिद्धे तत्किं गुणवचनेनैवेतिचेत् मैवं प
रपरलोहि लोपस्यासीयत्वेनासिद्धत्वात्। हिमेभ्यो मगार ० स्वद्वे नंस्य त्वाद्वेइ स्यविद्व। पढ्येस्सूत्रे सं परामनुवर्तिते
तदाहवृद्धि स्यादिन्द्रादे शश्चेत्यपि द्वछ गंजत्वादिलोपेकृतेपि श्रवृद्धागमः पद्यालोपापेवादेयत्रा रस्त्रागमः द्वकारल
स्यारणार्थः पक्षद्वयमपीदं भाष्येस्थितमर्थ वास्ययोः वृत्तेति स्वरूपस्य ग्रहणं न तु भवाप त्यस्यविन्नते। र्दकुलात्ति छद
तिविनोलुकि कृते मत्वात्यस्यार्थी भावः अस्मादिवक्तापन्नारविन्नतोरज्ञा दीप्रहंसायोरूपप्रभृत्यस्य पर्यपारि पूर्णते इप्र
हंसानन्तस्मृतिः तेनेहापि भवतिचौरलूपोयं पद्दृस्यो रप्यं ज्ञानं हरति गुहद्वसूपहरणेन चौर्ये परिपूर्यते प्रचारितरूपमिसादि

न अंपादेनानुष्ठानकाइति पद्यते नत्रिलिंगानि वनिर्दुष्टअर्थोतिहरदत्तः । स्वाभ्च ल्लिपामजितिस्त्वचेत्स्योग्रहणेन ज्ञापितं भवा
थिकाः प्रह्नजितोलिंगं क्वचिदनिवृत्तेः पीजिनेनेह्रचुंस्त्वमितिभावः घनिलचोचचकारार्थ्यापास्तमितिकाशिकादृहस्वेस्व
म. स्त्रेणोव ज्ञातिविहितः वाचवनात्कौरिचकारेणानुकस्यात्मन्नुक्तोतिचिंत्पमायोगविभागे फलमपिचिंत्यमितिहरदत्तः । जाते
२१७ । समाहारद्वंद्वे सेनासुरत्वं नादिग्रहणंचिंत्पप्रयोजनसंपादिस्मनिधिसहासावित्येवसिद्धेः अस्मिन्प्रकरणे इतिप्रत्यासत्त्या
तयोरेवार्थयोर्द्वंद्वे संनिधानादितिभावः सर्वं तुष्पातइति एतच्चतुर्थग्रहणासामर्थ्याल्लभ्यते अन्यथा ज्ञादेः परस्येतिहि
तीयाद्यचोपः परत्वात्स्यादेषलोपः स्यात् । ननु ग्रहणं व्यर्थं इकादेशेकृतेऽजादावित्येवसिद्धत्वादित्तिचेन्न ठकोहितीय
त्वेनतः परस्य ठवस्यायामेवलोपे ठस्यकादेशार्थं ग्रहणं नइदंध्वेनयन्नुदाहरतिवेषकइति किं च ॥ पदादिवृत्तप्रभ
तिभ्य ठद्वनदामग्रथमसिकादेशस्यासंभवेनाजादिलक्षणोनोपोनस्यादितिनदर्थमपि ग्रहणं बोध्यं प्राचामुपदेः । ठ
वे द्वंद्वनाइति स्यादेतत्तत्र कृतसंधेरूपेदूशब्दादेकादेशस्यपूर्वान्तत्वेनग्रहणान्तउपादेशितिविधीयमानौ प्रत्ययोस्तोनामलो
पस्तुनकारादेरेवस्यात् नतच्छउपधुउपकेइतिरूपेषसस्यानामेवंघ्नतिलवृठत्वपिदोषस्पवा । समादिहैव हितीयंसंध्याक्षे
रामः
रंचेद्विनिवार्तिकं वकुमुचितेतिचेन्नसत्यमंप्रकारांतरेणोवनिर्वाहसंभवान्नोक्तं तथाहि अकृतव्यूहपरिभाषया अंकुरा
२१७ दत्तेमेवप्रत्ययः नज्ञपरतिहि । तत्वेपरेणारसमर्थग्रहणेनसोनिघ्नतिर्वैरूपमानिणि त्यत्रैवपरिभाषाबाधः संदेयः प्रादिरिशद

मिर

कृतमाचेरितितेन बहुगुडो द्राक्षा लघुर्वहुतरां ना इत्यादौ नपि स्वेच्छानि कृतानानुस्वार्थिका: प्रकृतेरिति नोलिंगवचनानि सं
भंते इत्यो वसि धुमिति चेत्सर्वत्र हेव ज्ञापयति ईषद्समाप्तौ पेस्वार्थिका: तेषु मिश्रेय यद्देव लिंगवचने स इति तेन गुड
कल्पा द्राक्षा शर्करा कल्पोऽड इत्यादि सिद्धं पंतु कायिका पंच हुगुडेति स्त्रीलिंगं प्रयुज्येत तामादिकं भाष्यविरोधादिति हरद
त: प्रातिपादिका: सुप इत्यनुवर्तते तेनतिड· नात्को नं इच अव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टे: इत्येति मं दूके सुत्ये ति भावः प्राप्यातिप
दिकोत्सु प इति चानुवर्तते सर्वके त्ववद्: कांत्वा: अव्ययस्येति सर्वनामय इत्यंति इयह्रणं चनेह संबध्यते तयो: फलं तत्
भावात् अधीकृ अधी गि त्यादौ हिक्रासिद्धं कत्वं पघपिशक्रोनेपर्डः तु किल इ· द्विपिपञ्जमाप्यमिति संभवति तथापि यड·
लु को सार्वत्रिकत्वा से हुशं ल स्यमस्की ति भावः ओकारसकारेति अक त्रि भी स्तुपो: प्यनुव्यासर्वनाम्ना सुपामके र्वि
शेष णो कामचाराद्व्ययस्याप्रसंगे भाष्यकारेव च नाद्व्ययस्याश्री यते ओकारसकौ हेत्यादि संकोचश्चेद्वषम इत्यन्या त्र
विषय: तथैव भाष्ये उदाहृतत्वात् अ से पृथक्त्वविशेषे नाप्रातिपदिकस्यैव टे: प्रागकच्वनतस वंतस्येतेन सर्वके ताइ मके
नमवकं नमि त्यादि सिध्यति विशेषणे कइति । शीतं त्वभावे विपम ध्वं न सोकइति के ताइति कुत्सान नमाख्य इता तेषं से
दाहृतत्वात् सं ज्ञाप र्व कस्यानित्य द्वाद्वयं : इति कारकनकपीत्सत्व नेति पो गविभागादित्याह नीतो च ते तु मात्
त । इंतते भानका इमिधानाद्व: स्त्री लिंग: ततः कः के ताइति कुत्सा: कमतस्य पांता प्रत्यत्र प्रमत्य पस्यादि ती त्रैनमधि

योऽस्तु योऽहिति सकृत्स्येति । किन्तु योऽहिति कर्मा । निरुक्तो मासस्त । तथाहि सति ज्ञाति न यासने कौ देवदत्त यज्ञदत्ताविति त्राविस्मा
मेवात्र तु नाम ज्ञातिः स्यात् परस्य प्रयोजनं समानाधिकरणं तु । तत्र ज्ञाताधिकृति सर्वेषां विशेषणं पदस्य ग्रहणं तु योऽस्तु नाव ता
प्र० लो० तेकिं सर्वविशेषणानां तत्र सेवति तु सर्वे तत्र ज्ञातिग्रहणं प्रयोगे प्रायं ... पाणुनामं ज्ञाभि रपि । निर्द्दिष्टे रयो तत्र
न दृष्टत्वात् । न धारवे स्त्रे तु योऽहिति प्रायोऽभिप्राय स्त ॥ बहुत्वानि ह्वारणो छि उत्तरत्र दृष्टत्वात् । तथा च वार्त्तिकम् ॥ कि
२१८ मा ते । तां हि वह येप्रत्ययविधानात् पाखानर्थकमिति । अत्र चके पदं दवो हिति ज्ञातिपरि प्रश्नरूति च न कर्त्तव्यमिति भावः
॥ तत्र तत्र हास्मा स्यात् तमाकाङ्क्षति । तथा च कैयटः । तमो भवतामध्यायकः । भरतो ● देवदत्तो वेति लिङ्ग ... विभाषये ति
समस्ये प्रथमग्रहणं योऽग्रन्थि इत्यस्मिन् स त्रोनि तु तत्त्वे ऽपि वाग्रहणात् तदूत्ते कृत्त्वात् इति भावः । एतेन वाग्रहणस्यापि
निवृत्ति हितिधावो ग्रंथं आचक्षाणो नानुपेक्षणीय तां धनयति । किं तो मि नि ति तु वोऽहि तत्स्य मा स्यात् तत्वादिति भावः
। प्रागिवी या मां ए तो ऽ अथि । तुल्य कर्म इति नायं त्वा । पिकः अप्यत्र के त्यप्रत्ययवर्ज्जं तेकर मत्वप्रत्ययनिकृतितु येस ह
ये इत्ये के अन्येन तु येनी हि करति वदन्त्रमा ॥ सा हृत्यनि वंध नाद मि देय वार । प्रतिकृ तो यत्र ते कन प्रत्यय कृत्
य चाहि कृत्य यो न कर्तृ सा हु । प्रतिकृ तो किं गोरि वत्पत्य । तराच गर्मकाष्ठादितिमितं प्रति मा ऽ दर पद यो वंचत्व यति कृति । रघु०
गवय त्वे तेवं अवस्थ हत्यनिवृत्ति नियम्य य सम्भुदाय सं ज्ञोऽपि ज्ञो धं चा स्वे वाद् त्वादि याः प्रति माः प्रति न त्य रहाद्भु रं २१८

निरुक्तेः समर्थग्रहणं निवृत्तमित्युक्तत्वात् प्रागुक्तत्वात् पदैर्न समर्थग्रहणमन्वारब्धानपेक्षिण्याः पदस्य विशेषणत्वा
दिति दिक् हृदयं दुःखं गुह्यं पक्वं नित्याः हिमवद्विचरालम्बन्यां तां नर्मदायां सांस्कोपि प्रकरणादि नाविशेषोऽवस्थावस्थः
।ज्ञातिन्यासः ।पि कृत्स्ना ज्ञात्वं नरेण स्थितः मनुष्येषु नामत्वे न विनिवृत्ताः नदीकेदारहरणं द्वितीयमिति इचः संख्यस्वरमिति
मध्यांसे स्तोत्र गायत्रीति नित्यावित्तिनाशीर्येस्येति विग्रहः वाचिकदर्शिषयश्च द्वितीया इच्चतुर्थ्यस्य लोपः स्यात्तदा क्तत्वहृष्टपरि
माषप्रत्यवाप्त आङ्क इति स्थितेतयस्येति लोपे तस्यस्थानिवत्वादाकारान्तस्य भत्वेन ईतिनीविभक्तिमाश्रित्य वकारं
तस्यापत्ते नकुत्वतरत पोः क्रत यो वीति कडति स्यात्तत्र परस्लोपेन अत्र लादेशत्वेन स्थानिवत्वाभावात् तुल्या
वधिकपाभसंज्ञापापदसंज्ञा बाध्यतेन ज्ञापितं द्वितीयायापाञ्च पदान्तस्यादेव वा बाधः विभक्त्याश्रयात्तदेकसंज्ञा
धिकारात्परत्वाद्वाध्यत इति विवेकः ।कृष्णमिति तत्रापञ्चतरपरलोपे जश्त्वं नस्यादिति प्रश्नः ।पदद्वित्वं संज्ञत्वे लो
पद्वयमतेन त्यौपसंख्यानिकइत्यर्थः वत्सोश्रावा।नतुत्वं स्वन्तासा च महन्निति भितस्याप्यन्याहते ।कविनुवतस्
ह्वतिनिधर्मतिरात्रां।तत्रवत्सः प्रथमवपाः वैपसञ्चवमन्यस्य स्वत्वनामवयोः नरमामितिलदाह द्वितीयमिति तक्ष
हचरितस्योक्थमस्य स्वन्तत्वमनुपधिकत्वात् तथा चतद्भिन्नाख्यायामप्यादितोऽध्वतद्वः क्षमोभारस्यवोढामंद
शाक्तिक्रकुम्भतरः किंयता।।निह्नीर्यमाणगाविशेषः प्रत्ययोपथमभिधानस्वभावात्तेनेहेकपोरस्थतरोदेवहस्तः प

वृषः माग्निः अश्वेन अश्वायामुत्पन्नोऽश्वः अश्वतरजातिः २

त्तीति ।। समर्पितोनाचमिह दृष्टानेरथः जन्तुपरत्वतापाट्त्वपर्थैतु । तथात्वे हि तुनरसत्त्व त्रविग्रयत्वेस्यात् । केचित्तु अव

सुजनेतु तौः प्रयोगेसत्येव उनरसत्त्व त्वमापत्तिमाहुः ईड् अवसर्गयोश्च नात्रपुद्धार्हरोगतः तार्थ इति समासः स्त्री

म.लो. लिंगं चनद्धितार्थः ।। पदात्प्रहलत्यर्थे एव नद्धितार्थः स्वार्थिकत्वाद्धनः स्य तादिमः प्रकारोमेदः माद्दश्यं चेअयआविष

२१६ धासंमत्वं करणं वा इति हेतु उहद्धितो षोडहत्कः पदार्थं वत्सव्यह नदिमभाविशेषं चवत्तिवृयहत्त [redacted]

मनिविशेषोलक्ष्यते तोः पीः हरकइत्तिकेषाय्जिहृत्वः छि त्वकमिति रेषाछित्वासित्यद्धः प्रकृतिवाध्ययाश्रिपयात्

प्रत्ययपदार्थस्यसाधनस्य आदिरूपं नगति सेहनाद्दितसामित्वनेप्रहत्येवेति सामिवनेनेत्यर्थः अन्यस्त्रीरूपि

अनयित्रमानातिपरस्रीपरस्मिन्निति बहुव्रीहिः अन्यस्त्रिशब्दोऽप्रयोगेपि द्विपेयते ते बहुव्रीहौ सत्त्वपुत्तोरिति षष्ठं मंत्रीम

त्रणस्मात्मनिते नवीनमिति अभ्यातेरारः पूर्वोपहितः कर्तेति कास्ताप्रकार तत्त्वनिक्षिप्तः एपेनाक्कमंतिवात्तमयथायिकम

नयवसतितिपत्तितोः र्थः अनंतव्रहिष्रीरगः प्रतिमध्यादिः इतिराधी नृदृति अधिशब्दः शौतादिरितिकंपाकनदीतिनव

सेपरोकस्मितिविहितात् पावनदृतिपाद्ग्रजेतिविहितात् आमारवेति किमेतिः अपकर्षादासित्यादयः हृत्ती तीतंना

तिवहतीत्यपेक्षाद्वत्संधारानइति [redacted]

[redacted] तिविहितः कलुपलक्ष्यते नामनदन्तनान्तानाधेतिश्च बहुवनतिर् आभाशब्दाहिनोम्हरांपोहि त्वयाक एण

प्रयोगस्तु आधिप्रयानुधाहूत्वा [illegible] अयोनागानं गोतिनि पानिमितो २१६

शि यवर्ण्यत्वं लः ४ । श्री एणप शादिशब्देरथः प्रतीयतेनासौ यहृतिमात्रेणअनलेचितमवादिवास्तिसाएवेति

मित्रस्य मार्गं ज्ञरं नितातामवम्रुद्धौनेदेव न का नामित्यनेन तत्त्वमपि इत्यौ॥ निमेनाः तास्त्वा पत नेपुपनिक्षा ध्यंते पर्स्वं नैव तासतुस
त्रो न रे गास्वयात्रु जो नर्वा सुरज्ञना था सचित्र कर्मधने षु चे इये प्रतिकृतौ लो पः कनो देवपथाहिपिति १ अन्ये सुशिकः विशुः
चित्र कर्म शिला॥ नृनृनः दुर्योधनः धनुर्वेपु कपिः गतुरुः सिंहः हस्ति कानिति ई दृ शनैव पथिषयमपि मे तपदं नि राम सीतो नस्य
णं मी चि कार्येषि क्रोणी ते योन रस्तं चयि कृ पितृ प्रजस्मि न्यथे योऽपशब्दा न्नवेति स्य पं प्रज्ञे यदि तं नं च धिग्धिगिति॥ द्वंद्वे
भ्यो दुशब्दाद्दिका येयत समासाङ्गुतादि वयात॥ छः सा प्रितिदृषा ये इति नोऽ ख्यौ पूर्गात्स्यइत्यतः प्राणिवेत्यधिकारात्प्रा
प्यो श्चणमेत्या दैत्ये कस्य वद्वायर्थः स च समासेऽन्तर्भूत इति छो नभवतीति॥ कालतास्त्रोपदति प्रकृत स्तत्राद्वे वत्पकारि
गार्ये समासः सुपसुपेतिवा उभय थापिधि मैयम संज्ञा विनिर्गतः॥ स च छ प्रत्यय पवि षपस्य च तेन स्यातं त्रेउपा ध्यं तर योगे
विग्रहः स्वनेत्याकरोः ए जस्रः॥ अयामरणी एवोरिति किं दे वदत्तो ग्रामः गोपेये यातेदे वदत्तकः॥ सह्यां ग्राम गीरिति कर
जे त्र समस्रयपः एग व च त नः प्राज्ञ अनो दुसेध जौ पित्वंग्रात स्यए गाहिशेषः॥ पादोषदु तिपद्यैरिति जन पदस्थ चः नतो
ऽपत्ये छा नामधेत्यगं वहुत्वेन ह्राजत्वाद्दसकृत नः सं वयिवसायामनेना णं योधेयस्ति छ धानेः सो छ धा पुधीरिए पधनेस्र
गाः नाम्पुधायाम पत्य द्यद्दति वृत नं दृनात्सं वृत्पवि वस्ता पां अनेनानस्त्रोगुनाते त्वम किं च योध स्पो को लक्ष सं गा योधे
पः सं घां के लक्ष्य को यासा स्वयोधे या द्रिषुपे वृगं लोः ने बुस चै बुमयो जनत्वम् सं योधेयाइति अजो त्वकृते जो दातम पार
शनस्मोत द्वितापरनिमम समृतेय युधिमासुर्वापधिएनो धाने सिसिरानु तापीमनस्पेवेतिमावः ह्रौ हेपादोर

उ त्तेथः श्री० यासः ५

णेद्वीभिः सर्वउकारस्योच्चारणार्थत्वेन त्वायमपि इत्संज्ञक इति द्वयोरग्रहः तथापि तस्मात्वंधकग्रहणपरिभाषयाहेवर
म॰ तो॰ योर्षि चाप्नुतिसीति साहचर्याद्धिमत्वयएव तत्र गत्यर्थेनेन साहसि च स्ववे तिवहु यार्हिसस्यभुंतो इति हत्वोर्थप्रयोगे कालेड
११॰ धिकरणे इति षष्ठीति हरदत्तः एतच्च मामाद्धिकम शेषाधिकारव तेनाप्रस्तुतः समस्यनिवृत्ति फलकत्तयाति इ तंमो
हाहदणमिति प्रागुक्तमिष्टर्थ विरोधात्तेन मरुतवचनेममहे प्राचुर्यरोगित्रियषपिमरुत्ने शब्दः प्रस्तुतमात्रेहरुष तथा
पीहवञ्च नग्रहणाद्यविशेषोलभ्यतेनहि पाहणस्यमरुतस्य सोऽकेमयत्ताव चेनं प्रमाप्यनेतत्र यथा स्याद्ये वमर्थ
म ञ्छेद्वे इतिप्रथमांतान्मरुतेषोन्येम त्यपः स्वार्थिकत्वात्प्रकृतितो लिंगम नुवर्तिमश्चेन द्रहणं व्यर्थमिदं हि तीयेइति
नुवर्तिमश्चेत्तु मानतामरुततावमरुतस्पर्थीविशेषणमस्तुपेत्तमधिकरणांत्वं तुमयद्रव्यैः सामान्यविशेष्यानिवृत्ता
नहाहान्यस्तमयोपपत्तइति [redacted]
[redacted] इति अंश मरुतमुत्पत्तेस्मिन्त्रिमयः यतुप्रावोर्मेत्तदिति प्रथमासमर्थात्मानुर्य
णमस्तु नमन्ते त्यर्थेमयट्स्यादिति यत्तु प्राचस्तुः प्राचुर्येणत्वादिमत्पार्थविशेषणांइत्ति तत्रेदंवक्तव्यं वच्चार्य सामान्य
ननांमधिकरणस्याद्भिया साकांक्षत्वे तनदधाहारेणेदं वेवेतिमत्ते देवः देकार्थं तु मरुतत्पर्थेतिव तेऽप्रेममयाप्यार्थेनुक्तो रम॰
रमसहतां करयितव्यत्ता स्यात्संगतावत्तं निपातनमयहणइति त्वपदेशापारेयप्यैवतनेवच नाश्चा पातिपदिकारंपिमत्यपः मे ११॰

इत्याकारसनिमित्तो यावत्पर्यन्तः प्राचीनमिति प्राच्यां दिशि भवमीदृशं देशभवत्वं तावता । अंशे तु गिति तुक् इत्यनुदित लक्ष्य इति इत्योरु
कृतद्धितत्वात् सर्वविभक्तिः स्वरूपप्रत्ययान्तः त्वाभवः स्वे तत्र स्वभावात्वप्रसक्तं त्वम् ग्राह्यतरा जातीयर् इति भावप्रधाने
सू०॥३ प्रोक्तः ग्रहस्य तारतम्य स्याधार भूतेऽपि तद्दृष्ट्वा । ग्राहकस्य जातिरिति षष्ठी तत्पुरुषः भावप्रधाने न सह कर्मधारये
वा जातेरिति जपं भावः वंधुशब्दो द्विविधः रूढो यौगिकश्च तत्र यौगिकस्तावत् आदि पुण्यप्रतिपादनं तत्पर्यायः पुष्टिंग इव
समेहत्यते वंधुर्न चेति न पुंसकमिदं शान्तं किं तु स्त्रियाम् पंचमितः । तस्मिन् जातिरिति विग्रहः ... लिङ्गहीनादिना
ऋधिकरणे तु भवत्यपः पितृस्थाने यदि तस्थानं संबंधविशेषः पदमिति पदस्य मति सिद्धिः पितुरिव स्थानं पस्य तिष्ठते ...
तो स्थानमिति स्थानं देशः इति करणे विवक्षितार्थे तेन तत्स्य स्थानं शब्दाः ... न्यादिने अस्माद् एवं निपातनात् इति
इति इह अग्र सूत्रे वहुरूपः तत्र स्तु तत्स्य पञ्चाना विभिन्नत्वे ... त्रैव स्थानः संख्यायाः अस्माद् इति
देनद्धितौ पादिष्वहस्तोवत् कृत्वसु ... इति स्थानेऽनोऽविवक्षितार्थे मा ...
प्रत्ते४ यानि ति भूतिपाठस्य सोऽपि किं संख्यावाचित्वेऽपि ने हयग्रहणं वहु गम्येति तस्यैव हुयह ... समार्थत्वात् अत्र ... संख्या
वाचिनो चेत भवति नार्हह ... ॥ ...
रस्यति न ... तथापि ...

अन्यपरस्योदि त्येवमित्युद्दृश्यमानो भारताग्रदक्षिपालाघवायौटपोत्स्वमिच्छवनार्थेवपंचवंशमिसिकामिः कौनः
सं.नो. पंचमतिकः पदः समस्तोऽहम्प्रशंसापां हृदृषरस्यस्याले तरं यवके ज्येष्ठाभ्यां जित्वतामित्यैव चछंदसि मदुः सत्वेनिका
भ्येनिव तु मुचितंतथापितु नकृतमिसैवतुल्यर्थिता ॥ कास्कान्तकिंवहूनं स्यामोऽन्पेग्रहस्ता नयायेभ्योविशेषोऽस्य
२२८ श्चेतिमपिशोहदान्तिविशः मतमेतिप्रापिकं चेतन स्वन्य वापिहिहृदयेते उपेता पादमुकपतितमव्रतौर त्याशाइति
काकत्वंतुसमस्तक्षियांप्रतिपंचम्याः कर्मत्वान्तनतृमिधार्यत्वा भास्य शवस्यतेषा वध्याचस्त्रतेसत्यापं वमोस
मस्यात इतिपरि मारातदाइतितथा वहकपवचमयहृशोनवनावेकापेतातिपताः परिमारणा वाच्यादस्वमस्तवंते
इति भावः अत एव प्रसुपहरति वटवटमिति वृढदपो हिज्ञा नि रादः नैकयीमवंति ज्ञाति योगस्याद काने क
साधारणात्वात्त क्रित्वमेदे कत्वसंख्यामुपादृते । तन्न सर्वेनपदित्यामते भोक्तमवामनन्तुमन्यते जातिशब्दोऽपि
भवान्येवेतितथा च ज्ञशब्दोऽपि हिज्ञित्वेन सासहवरितस्य शब्दोग्रहणादि हव्यमवति कुंडुशेऽदत्ति वनवः प्रवि
शन्ति निजन्यथ कथमेकैकशः पितसंख्याज्ञानीति द्विविवन शब्दोः सहप्रयोग इतिचेत्रछंदो वहुषयः कुर्वतो तिहरिहः स्म.
ज्ञ तस्यवसपदृतिस्वेनैकैकशदृतिप्रायोग्यपः प्रामादिकइत्यवोवामहय्यो द पारीतिकर्मतर्हि केयुगतानां समेभारणां २२१
ज्ञानितिमात्रोपजीविनां सहस्वतः समेत्याभिमरिमत्वेनविधनदृति नत्युत्रजो मुख्यति नापिकारकत्वमितिचेतरअ

प्रजातितिभिषज्यते: कं कुत्यदि यकं नास्ति एं भिषक्ंभिषजामिदंभैषजं तस्मादेवनिपातनादेकारः पितृदेवत्यमिति।
[illegible]ते: कं [illegible] यगंनास्ति पितर एव देवता इति कर्मधारयः ततो यत् अर्थे रुतिश्च स्ये एजाविधावपीइत्यमरः । अ
यो ध्रमिति अर्थः परस्मैरागमं चेत्यं तोदन्तं शोभिके मुख्यमादिति मतस्मादजस्माघुरान्तं कृत्वा दत्तं तरमाहक्रि
यामिति समानं धारणमस्याः साधारणी अनेकं प्रत्य विशिष्टसंबंधापयोदरादित्वात् समानस्य साभावः ततो
ङीप् अजभावे टापवे रीचाणिन्ये अनिन्यत्वमिह स्वसमानाधिकरणसंबंधं समानि कोगित्वं ज्ञानस्य वद् [illegible] कोऽत्र
नरस्तत्र सार्थकं लास्तादिना रके सौहि त्यास्य पावदा स्रपमव स्पानेनेति न्यानेपावे रामाहि हुं लिंगन्याय नुवेति।
[illegible] साक्षेपर्दिकानन्दिनाइति पक्षं प्रतिपदं विधानमात्रेणापवादत्वमिति पक्षं वाश्रित्येदं वार्तिकं अत्र चेत्येव
विधेयं शिष्ठोनुबन्धः प्रतिपदविहितेनलक्षणानालिंगप्रत्ययस्याभिनिति नस्याभिप्रायाधः ग्राहः स्यान्जसः अपइत्युक्तेः नव
प्राप्यमहणासामर्थ्यादिष्टसिद्धिः उतस्येतरादाभ्यामनपंतस्ताप्रियकेजतिमासेतद्धेनचरितार्थत्वात्तेवस्त्रुंतद्धितः तसु ८
स्तुवंताते नि रुवकापत्ते नैनापवादत्वेन यावेदं वार्तिकं नकतेऽप्यमनस्य स्पारेव महणं व्यर्थमिति स्वंपीति रूपं प्रवत्त
मिति वा वोयमतउपाये निऽपप्रपश्चार्थं कंलभते कृत्वे तं चेत्प्रयोः न कं स्मादितो स्वधातोनाद्धांनं नव तनाममर्जिनकारस्तो
मा।अन्यथत्वादिलोपः। अनकास्तिकं॥ वाचिकमिति जातिवं तते अपित्यादिकाः कृत्विनिमित्तिनैंसुकतम। मद्किमव।
पु१

पुंस्त्वगतो बहुः स्यचेति व्यत्वं वाकरोति ॥ तत्र मितिः प्रत्याति पशीनि ॥ प्रस्तानपाके । पाके किम ॥ प्रसे करोति कद्रः ॥ प्रत्यमुद्रा गेमः स्मा
दशपथे । भातुंन स्तादि इज्ञानम केनैव मितिम पेतस्त्रस्यमितिरु आपरीक्षादि नास्य स्वेकरद्र व्यवयवहानेन वहद्वं करोतीत्यर्थः । न पेव
स.वो. नयनं पा पुर्णमन्यो वेति वकारस्याद्रुक्ते सम्भ च पार्थत्वात् स्वापेयन । परिवायरो इति । कर्मव्यापारमात्र गा चिनोद पेईन्नमसि
२२२ किंस्तूद्गमे गत्स्यसुंडनेनेति । वोरद्रे स्तारै । मद्गाबुनि । मद्गादि त्स पर्यग्रहणाधिति नुनोतुमर । मंगलादिस्योपि प्रसंगात् । इति तद्धि
तमक्रियः ॥ सर्वस्य द्वेमितिम तोस्य योरित्येवमादौ जांविधेय कार्पि प्योरनिर्दिष्टेन सा कांक्षत्वात् त्वरितत्वा स्वाधिकारो । यंनेहाह
इति आपि [illegible] सोति । तदर्थंरूपमधिकृत्येत्यर्थः । स्वरूपग्रहणात् नेन भवति । नाम्नेति तस्यां तस्य पदवेतिलिंगात् । सर्वशब्दो
ऽवयववचनः । सर्वावयवोपेतस्मादित्वं न तु कस्मिंश्चिदवयवे वर्त्तत इत्यर्थः । इहद्वेद्रस्य सर्वस्य पापेक्षा कांपाद रूपेण स्वेतेश
दो नु यास न नम स्तागार सर्वद्रव्येति स्यान्नयष्टी । सोऽयं स्यांने द्विवचनपक्षः । पद्धित स्वाररतामेव संख्येयं तदास्या न्यादेश मा
गेऽनास्ति निवनिधमौ द्विस्यानौ । सर्वं वेक्षि वर्त्तं किमु च्चापेत । तत्रः सर्वस्य न भान्नु तेषार राशद्रापेक्ष पाकर्त कमेरोः इत्यौ
नि केमौलि प ष्टी सर्वं द्विस्त्वार येद्विति फलितो र्थः । सोऽयं द्विः प्रयोगो द्विवचनमिति पक्षः । नत्वा येप क्षेस्यान्निव प्रावेनस म रामः
शपक्षे वप द्वत्वं स्यात । मातृपवयोः नतनप्व पदकार्पी रात्रसु । नत्रथा । अपव न्वपवच्चिति उ । मद्गु वृक्षार वृक्षानित्ति पदांत
स्येति रात्रनिषेधः । नयेनेस्य । पदं तादि निपर्व वप सि सारी कि चापदं तते पप तो नि काबा रिता स्व । नयपा । अश्नीताद्धतो २२२

आङः। स्वहस्त्वं सहस्त्वं येन समेताः तेषां समपि परिवर्त्तनं नेत्यर्थः। तथा च समम यायस्थितो प्रतिकर्त्री च्छा चास्मे वेति स्थनेन स्वकशस्य
यवेनादिसंज्ञा निस्युरिति आख्यातं। ऐकश्रुत्यर्थस्य स्थिकित्पं प्रतिकर्तृत्वात्। कुस्तनः प्रतीतिः। मतिनिधि प्रतिदानेच यस्मा
दिति पंचमी। स्यापादि स्म इति। तस्यादित उदात्तमर्द्धह्रस्वमिति तेन दृव्यासिंगं। वतस्यमिति टमित्कारस्तु अस्मत नमः वदि
स्वन्नामध्ये प्रविश्येषा। त्वरुमितः। विभ्रमेति एवैमित्यसिद्धुस्यापि चेरनुनासिकोपं। ओपदस्यान्तसंनियोगशिष्टत्वार्थमा विभाषास्ति
तिकाले॥ विभाष्यते विकल्प्यते इति विभाषा। गुरोश्च हल इत्यकारः। तत्र ष्टाप्। नतिटसंमयं। दूयोर्विभाषयोर्मध्ये।
१६ यपंस्तु विभाषये त्यादेविभक्तेर्देशनात्। ङावितिविसृष्टितदति पदस्य स्वमंगातु न्नभो नाम्न पः स्यात्। ङाविति तत्पतिनिदस्व
रार्थ तात्पर्यं च सत्वं तु गतितिभावः। ...कृत्वेति। रुपदिन्स्यस्यद्वित्वादि एवं वेत। ह्रस्वर्द्धीरित्युक्तेः स्वेन स्यात्।
नत्वेस्यार्द्ध ह्रव किं तु स्वचोयतुस्रा वो क्रमपदिलोपे सति ह्रस्वोः एवं यत्तत्र दृष्टेपस्येति तत्र। सत्यंतत्र स्पति मेस्तत्वात्॥
स्वरभवादा कारेती स्वादयस्रे स्वपदपि स्याचक्षुः। परमापकर्षोक्षिपमात्रि दावोव द्वंमा स्पक कोविध्युक्तिनइस्याद्
इति लोपे सति स्यादि। तदुच्युत्क्रमे ह्रोषा हकार विरोधा ज्ञोपेक्ष्यमा। यो नेन से हेति। एतिविषयेवो जस्त्राशेवी जसंयापस्थेहिते वि
ते ये नेवर्तते। समयाश्रे। कारंयापस्वती स्वर्थ इति। हरदमस्वहि। समयोग्निपमः। स्वपकर्तव्यत्वेनानि रीति मधेविधदृवित
नघमेपारवश्यं। ओः स्यमसमयइत्येवं योवहुसुदिवसेषाहस्य वमुच्यते इति। समत्रनिम्न त्वात्। पतंत्स्नेनेनप स्नेशरणं।

स्प २

नेष्टुत इति त्वतावगम्यते तं प्रत्यर्थं तदर्थः साधनाकांक्षा की दृश्यते इति चेन्न। नहि तत्रैव धातुमात्रस्य द्वित्वं केनचार्थेन सार्किं वा तद्देवकर्तृकर्म

म०भो० त्वे कारस्यैवे। पिधानस्मात्रैर्द्वित्वं तु वीरमित्यास्रां तावता नन्वेवं पदार्थ कारस्यापकर्षेसंगतिकस्य द्वित्वं वनैस्यादिति चेत्। वार्त्तिक

२२३ ककारवचनादेवतत्सिद्धेः। न चापि द्वित्वे वगतिः पचन्वदंति। प्रपचतीत्यादौ इत्यादौ धातूपसर्गसमुदायः क्रियाविशेषवाची।

न ह्यादिस्यवस्थायां परधातूपसर्गयोः प्रपञ्चस्तनं। ततश्च क्रियाधर्मोनित्यतासमुदायस्येति तस्यैव द्वित्ववचनमिन्ताहिश्यातू

द्वितये को कस्मिन्नेवपदेकृते न प्रयासगमनं प्राध्वं द्वित्वं चेद्भवति प्रती। एवमाप्नोति कद्वित्वं स्थिदेव प्रश्नं विद्यतोऽदूषेत्। क्रिया

धर्मो नित्यतत्वमित्यादिकार्यं प्रथमाश्रः। एकत्वादेर्थयोः कर्तृकर्मणोरप्यक्रियानिरूपितयोविशिष्टादेव लकारापत्तेः। नसाध्य

नुत्वे नास्तीति चेन्न। नहि नस्तुरेवसादृपः। तद्विधी नांनिरूपवसर्गीचादि नार्थस्यात्। द्वन्द्वत्ववधेयं सामान्यकस्य द्वित्वे सेकपं

देतास्येवास्यानितिः पदत्वाभावेन सादेशो पिन स्वीरैस्यात्तेर्हि प्रयोगपक्षेन प्रयमगतिं विशुयावशिष्टस्य समुदायस्य

पदत्वेमासां। तस्मिन्न स्पत्यपिन क्षतिः। वस्तुतस्तु द्वन्द्वः प्रयोगपक्षे दुर्लभः। कौतः पुनर्द्वचोनः पनिक इतिसमुदायांश्चतो

रनुत्यति प्रसंगात्। न च द्वित्वं तरंगन्तात् प्रयासः पोलिकि द्वित्वं प्रवर्ततो किं चेतत्रैकपदाभावे पुनः पुनर्जापवमनाप्रदरणो रा०

स्वादयं स्प्रहापि नसिद्धौ हि सन्नन्तवपिलर्दः। ज्ञामीरप्यमिति। तद्धि क्रियाविशेषणत्वेनतत्र द्योतनाय द्वित्वं क्रियाप्रधाना २२३

8

तान्तन्तेऽगुणा इति परहूपं स्यादिति चेत्। अत्राहुः। एदिप्रत्ययसन्निधानावयवभेदः समुदायस्यैकस्यैवादेशः स्यात् एङे इति द्विवचनसमुदा
पत्वं स्यात्। अतो एङे इति द्विवचनादेकस्य पदस्योच्यमाने द्वे पदे समुदिते युगपदादेशत्वेन विधीयेते। न चास्यानित्यभावेन समुदा
यस्य पदत्वं। तेन एव चावयवयोरित्यनेन कश्चिद्दोषः। किं प्रयोगपक्षे तेनान्येकं पदसंज्ञास्यैवासमुदायस्यादित्वे। पवसि
पश्यसीत्यादौ तस्यैव धातोः प्रत्ययपरत्वाद्धि पदपते। ततश्च यस्मात्प्रत्ययो विहितः सहादित्वं तमिति विधीयमाना[illegible]पदसंज्ञा
समुदायस्यापि भवतीति तेनैतावद्वयाद्दिदिप्यति। यद्यपीह समुदायस्यैव पदत्वं नावयवानामिति भाष्यस्वरसः तथापि भाष्ये
णैकाभेदः अवयवपदकार्यं प्रत्यासन्नात्रिर्णयत्वादि तत्र विस्तरः। सर्वं स्येति किं। त्वादिद्विति पदसंज्ञामादाय पदक्षाम्
मित्याहैव इति भागमात्रस्य मान्यत्वेनेति नवीभूयोः। द्योत्ये इति। न केवलकमत्रबुंसके नैत्ये कर्तव्यः एकवभावस्य बोध्यः।
पदस्येति। वक्ष्यमाणानि सूत्रा अत्र अमिति भावः। तेनेतिसमतापं विधीयमानं द्विवचनं तथा तुमात्रस्य न भवतीति केवलं पदस्यो च्यमा
नेऽद्विर्वचनं अहिर्दंतः अंतरंगत्वात्तेपदैः। जवाधते। अन्यथा हि भक्ष्यते वेशा[illegible]पपौनः। पुनरपदेशाद्विर्वचनेन[illegible]बाधेतं यानुवदति।
परिगहितसाधनत्वक्रियाण्यवहारोपयोगिनी। तदनिष्ठानत्वधातुमात्रस्य पदत्वं नेति। न चिंत्यं। उक्तरीत्या नानाकार्याणि दिति
[illegible]निमित्तस्य पारामर्थकस्यावाक्यस्येत्याहितारुपतेः। किं चोभावार्थकर्तृकानां अनेकपदत्वं च तेन वृत्तरीत्याहितं न स्यात्।

मित्तरा र्थी धीः २। परस्वदंनि। तन्मात्रिपदिकत्वा न्मध विभ्यात्मोतित्ति द्व्यापकं। तरित्सरिषोषा षोषेत्याद्यो उत्तमदो षनिस्कारा हि नि चेत्। अत्रो म
प. म. ते। अतत रंगौ केसंख्यापत्तद्वो हि स्त्ता यः। संख्यां तरे निरा कां क्षं एव। महि ग स्तु गन्या ग हुत्वमस्ती सेता गत्रै वत स्पशाद् गोधकाया द्
२२५ पिनुंश भ्यते। अस्य त्वो र्थे केवल त्रित र्सा पत्तेः। अपो र्थं तस्थि वेरा स मंश दृ तेपि अत्र व लिंगमवै कस्य मा वा मि ति मि दिशा इति दि
कंप देवे जी ने अत्र व्याति कंमा परे स्व मासे। ने हा पो रि त्रि गत ८ षो देवः। विनि व व त्सं यम। न धा च का रके हू रा दृ तं। अपहृदि
व हृ हरेः संसार इति उपपद धायसः कर्वं तर्हि उपरि तिरसो घटं धारयतीति। अत्राहुः। श्रौत राधर्य मात्र मिह विवक्षितं न तु सामो
प्यं। अतो वस्तुतस्तत्स त्वेः पित हि तं विवक्षा हि शब्द स्य श्रुत्यतेः प्रधानं कारणं अत्र व उप स्रोप क्र मे न दा धारि त्वा सामि
ति स र्वं तत्र प्रयोगो ज्ञापक इति वा क्यादेः॥ संद्र स्तु द्वे त्या हि स्वरि त मा श्रिते ने ऽ स्य पास मा ति को पकुत्स नेषु। आ श्रिते तं म
सी ने इति स व्या मां य धा तथ्यं प्राप्त स्तुतः वैकल्पिकत्वा ने हूत तः। उक्तं हि मा कृ स र्वैः स्त तो वैकल्पिक इति स्व वं व हुव्रीहि
वत। के इत्यनुवर्तते। न चा नु गा व सम र्थ कं त ह ा इति हित इति ने त्ति प थ्ये तो व हु व्री हे वि शि ष्ट व हि हि तो त धा पित्त्व इ ह षा
विष्येता व तै वा ति दि श्ये ते इति भा वः। स मुदा य स्त्व विति। न ह्ये क व ऊन मे वं य था चैत न्न त था मा ग ते षो तं। एवं भागे इति। न त जा आ ते म.
पि। तथा हि द्विषोऽत्र व पुंव न्भा वः। सर्वना म्नो वृत्ति मात्रे इति वा स्त्रिपाः पूर्वादिति वा। नत्वाद्य एवं भागस्थैव मस्त्वे ष ति ज्ञापकादि २२५

नानात्मेव स्यात्। किं प्राधान्यं वाच्यानेकत्वे। नन्विदं चेद्। अत्रोच्यते नाभावे इति तद्व्यस्तत्वादिति भावः। गोपसर्वमिति। आकुमिछ्या
वीप्साप्याहितप्रतिपिपादयिषेति यावत्। सा च प्रयोगतुधर्मः। अत्रोध्यते। गतगतश्च्युते प्रिपस्पचिरगमनादि नापीरितोऽयास्यंत्र
प्रेके इति यथा गतो यतोत पावश्च उक्षं सं वृतीभ्यादागपि आधिरुवोधापिबोरिदं जाम्मेतिन्यवगमात्। शाद्वोधविषय
प्याहिरेव सा च का स्त्री। नन्वाधिकारिकं सर्वं ब्राह्मणाज्ञामंत्रिताइत्यादो दधा। नहि स्पष्टत्वात्सर्वोदिप्रयोगः पित्रसंकुच
द्वितीयानिषंतु शास्त्रापुपपदादिमाहिन्नासंकोचकस्यावश्यकत्वात्। यत्नतु संकोचकं नास्ति तत्र संकोचवद्धयस्व। ज्ञातोज्ञा
तोनिधनमुपेतिरितिवत्। नचैवं व एवं व्यक्षमित्यादेः पदत्रयवचनप्रसंगः। बहूनां भानेपिवहुत्वसंख्यायाःप्रत्ययानां प्रत्ये
कनिष्ठमेकत्वमेवाहि तत्र भासते। अतः प्रत्येकं विधेयसंबंधोऽलभ्यते। तथाहि ब्राह्मणाय ब्राह्मणाय शतं देयमित्युक्ते प्रत्येकं
शतं दीयते। एकशेषेतुनैवं ब्राह्मणेभ्यः शतं देयमित्युक्ते नियमेन प्रत्येकं शतं देयमि[redacted]र्यस्य लाभात्। अत एव
एकशेषे एकवचनं त्वाय द्वाभ्युपरि नहि व्यादित्याशेष ब्राह्मणोभ्यां ब्राह्मणेभ्यो शतं देयमिति भवत्येवेति एवं त्रिभ्यत्रिभ्य
इत्यादि प्रयुक्तं न तु एवं नित्यनित्यं पदः। द्विवचनेकशेषप्रारेनेकप्रतीतिर्निपतना किंतु। आघेयफलं द्वित्वं बहुत्वं वा अन्यस्मिन्नेवेति २३
यतेप्रत्ययेनान्यो वाच्यादितोपेन द्वित्वबहुत्वेष्वप्रतीपेति। कार्त्स्न्ये तु नेति। स्यादेतत्। परिच्छेदैकत्वानामपि बहुत्वमभिधानं
द्विवचनाद्युत्पत्तेर्बहुवचनोपपत्तिरस्तु। तथाहि एकशेषपक्षेऽपि सामर्थ्यैः प्राप्तेन गम्यते। नह्येकशेषे द्विवचनादि

वचनेऽपि भेदहूपेऽर्थी साधकाभावो जातीयद्गुणावर्तेषु साहृश्येपरैरादित्वेन बाधेति भावः। जपादित्वस्तु जातीयद्विधौ विशेषहेतवप्र
कारशाब्दाधिक्यादि। गुणवचनस्येति किं म। सिंहो माणवकः अग्निर्माणवकः। पञ्चपीठे ऽग्निः सिंहशब्दाभ्यां जपद्य मत्वत्यागुर्णान्यमेः
ग्र· सा· तथापि गुणवचनयहणात्साक्षाच्छ्रौतगुणवाचकत्वागुणपदार्थामेव द्वित्वं न त्वन्येष्वपि आकारः। नवं नवं प्रीतिरहो करोति। यत्र वी
२२५ प्सायां हि त्वं तन्ने न हि द्वित्वे स्तवूलं कृ स्यात् तथा नेव नवा नवा नवाऽभिराद्धेदे इति तु ऽवं भावः। कथं भीत भीत इव शीतमयूरव इति भा
रविः। इवशब्देन साहृश्योक्तेः यो हि प्रकारे द्वित्वापेक्षया। सत्यं। भीते भीतो भीत इति केचिद् व्याख्येयं। ते नातिभीत इति फलितं प
ऽद्वाधिक्ये ऽद्य इति वार्तिके न भीत भीता हो द्वित्वमिति सुखे ऽर्थात्काल्पनिक मिरुक्तं। ततहति रभसोक्तिमात्रं। अन्यत्केचित् द्विरुक्तः द्विरुक्तः
कि द्विरुक्तेपदं न्यस्यागे नाभिप्रत्यक्षीरक्षीरसः परिस्तुपदः स्रोतसां चोपमुस्ये तिमेघदूतः। एकस्यापि स्वेहावस्या स्वस्वपा
२० वस्या स्तुचभेदं परिकल्प्य वीप्सा बोध्या अथ कथं मंदं मंदं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वां मितिमेघः। तथा मंदं मंदं स्मुदितः प्र
पयौ रवमितिवेत्क कुमारसेः वीप्सार्थस्यासंभवादिति चेत्। सत्यम्। स्वात्मनो मंदं गामिनें त्वां पवनो मंदं नुदतीति कथं चिद्व्याख्ये
यं। सिद्धस्यानेद्धि न्नीय त्वात् क्रान्तु पर्येति। वीप्साभावात्तारंभः। न्यायसिद्ध इति। पारम्पर्ये शब्दैः संभ्रोध्यो धीमवगच्छति ता रा·
वतां प्रयोजनत्वादिति भावः। कर्मव्यतिहारइति। क्रियाविनिमयेद्वन्द्वपदः। द्वे इति मित्य मे वेदं द्वित्वम्। वाहुलकं तु समासवद्भावस्ये २२५
तेति भावः। सुपः स्वार्थं तत्र इति। अत्र केचित्। द्वितोयाद्दिनामेवेदं स्वादेशावधानं। अन्तरङ्गत्वात् सर्वोऽपि द्वितीयाद्येकवचनमेव भवति।

न्युक्तो। द्वितीयस्तु समानाधिकरणपरत्वेपि अपते। तत्पुरुषं नामस्यतद्धितीतिभावः। एतेनेह सत्त्वे द्वंद्वसमासानुवृत्तौ एकेन तत्र पूर्वभागपा
दनेतद्धिताभिः [illegible] तन्मात्रत्युक्तं। एकेकपेतत्र पूर्वभागे तापोति वर्तितिरिति स्वग्रंथविरोधाद्वंद्वसमासानुवर्तितुस्पष्टाय [illegible] अर्थाचे
त्यात्द्वैतत्र बाधेवं इहेति बहुव्रीहिव मधादित्पुरुषत्वाते। तथा च स्त्रि [illegible] एवं द्विति स्वं त्रं वर्तितेन चेदमुनतत्परेणेति वाच्यं। अतिदे
शवत्ते नैवउत्तरपदत्वस्यापि लाभोत्तं नमेतत्रनलोपोनेत्यस्य पितृद्धिस्यादिति चेत। मैवं। तत्र हि उत्तरपदाधिकारादि शेषे
पिनञः साक्षाद्विधेन कार्यित्वेन निमित्तभावो बाध्यते। तथा च मद्रकहोमद्रादेरसंत्र नञो वो रहास्यामिति रेफस्य द्वित्वप्रसंगे
उत्तरकारे उक्तं। नेमौ रहो कार्यिणो निमित्तमेतौ द्वित्वं च न स्येयाति। न त्वेवमपि [illegible] पंथो पंथा इत्याह समासांतः स्या
दिति वेत्तन्न। समासाच्च तद्विषयादिति मतः समासादित्यनुवृत्तमाने समासांता इति तु [redacted]
[redacted] नः समासग्रहणं द्विसमासाधिकारविहितोपः समासस्तत्पुरुषबहुव्रीहि [illegible] पं माने नाभिदेशिकेस
मासांतानाम प्रवृत्तेरिति दिक्। प्रकारे गुणवचनस्य। यद्यपि भेदेपि प्रकारद्वित्वचाते। बहुभिः प्रकारैर्भुंक्ते बहुभिर्विशेषैर्द्वित्व [illegible] मा
न। मधायिनेह विवक्षितमचो माहरिसा हरयेति। अत्र [illegible] प्रकारे। अस्ति च सादृश्यप्रकारः शब्दः। ब्राह्मणप्रकारोयं माणवकः
ब्राह्मणसदृश इत्यवगमात। पुंवत्कर्मधारये [illegible] स्यादिसङ्ख्यात। तत्र [illegible] पक्षादिवपि प्रवर्तते तेन बहुव्रीहि [illegible] कर्म
धारयेव [illegible] भावो [illegible] इति बोध्यं। [illegible] त्वेन जातीपरो बाधोनेत्यतेइति वा मतः [illegible]

नविरचितायांप्रौढमनोरमायांसिद्धांतकौमुदीव्याख्यायांपूर्वार्द्धंसमाप्तिमगमत श्रीसंवत् १८ ६ पौषमासे कृष्णपक्षे
सप्त ७ बुधवासरे पुस्तकसमाप्त शुभमस्तु॥ सिद्धमस्तु॥ श्रीवीरेश्वरायनमः श्रीअनंतरस्वामिनेनमः॥ रामरामराम

म.मा.
१२६

22

राम.
१२६

न चापि एकवचनमेवेत्यनुवचनं तत्र तदेतच्चतुर्णां परिशिष्टं कमभरणादिषु वर्जीनयं येषु स्पष्टं। तदेतदुक्तं प्राचादिह नीयैकवचनांत
तं चैकं च द्व्येति। एतच्च सर्वे मया ताभिः कीर्यतां। आख्यातादिवनुक्तत्वात्। तदेतद्धनवन्नरवचनांतरसुत्राह हसिज्ञं ज्ञे औ वि भादि। मध्य इति।
सर्व भाष्यानुसुत्रमेवेति भावः। तथा चार्थवीचीनमत न वपोपि नामर्दुं सं तदुतुक्तं। तथा च भारविः। हिमतिनभः स्थले स्मरनि
वासिभिः हतानि केतमदच्छपरस्परैः रितिप्राधुक्तमन्त्रे हकत्थः परस्परोपैरितिवियद्धि प्रथमोत्तनास्त्येवेति दिक्। ननुपादि
षु पंच वदितिमाचोष्णं यं परि ष्कुर्वन्नाह। स्वतन्त्रके चिदिति। वस्तुस्थिति माह। तस्मैत्येति। अतिप्रसंगादिति। तथा च द्वकर्मप्रम
सि६ वं धातरहि द्विवचनस्यापि बहुत्वमात्रिन्यत हलेन पुंवद्भावोनरसं स्पः। लक्ष्यविरोधात्। कारकं चेह द्विजानीयांपांघामन्येनतसाम
वेदितव्यं पितस्त्रतस्य भाष्यविरोधश्चेति भावः। यनुपाचोयं यंसाव क्षारोन्हऽम। तन्मोन्हमित्याहव न्याम न्यामिति द्विवचने
कृतेऽनेकवेनान्नेत्रोऽति मा चेपुं वद्भाव इति एवं भारप क्षो हुकोरपि पुंवद्भाव इत्यादितत्वं सैरभसात्। एतच्चमम्तत्स्व धनिनेन।
पञ्चापितत्तो पादिष्वपुंवदिति प्रावोयं ये प्राच्च हालान्नहुर्वं पादिषु पुंवद्भावो विशेषणे नदाए ना तत्र तनीयादिष्विति अवि
वक्षितनपुंसकतीयपामपि पुंवत्वे स्येष त्वादितितच्चिन्त्यं। पुंवत्त्वे विशेषणत्वं विशेषाभिधानमविवक्षितमिति व्योक्तेः परस्परव्या
वृत्तानारसलक्षणा पुंवद्भावस्यात्पष्टत्वात्। तत्तु यस्यान्तस्येमेव भाष्यानत्वाद्येति दिक्। पथायथमिति। न लोके तिष्ठतीति
शेषः। सिद्धान्तकौमुदी व्याख्या येयं प्रौढमनोरमा। समाप्तं तत्र पूर्वार्द्धं नेनत्सुख्यमेशिवः ७ इति श्रीमहोजिदीक्षि